

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2024-1/4

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2024

МУНДARIЖА
Филология фанлари

Abdurashidova N.A. Determining the development of fiction through its main stages of development	5
Akhmedova S.H., Mizrobova V.R. The problem of gender characteristics in modern language and discourse	8
Akhmedova S.H., Shokulova L.B. Lexical semantic analysis of virtual communication in english written discourse	10
Allayarova G.N. Ingliz va o'zbek tillarida harakat yo'nalishini ifodalovchi vositalarning leksik-semantik va funksional tahlili	12
Alimova K.M. Kampus romani janr sifatida: shakllanish tarixi	14
Artikova D.A. O'zbek tilida fitonimlarning lingvistik xususiyatlari	17
Axmedova M.M. O'zbek va rus tarixiy nasr janrlarining pragmatik xususiyatlariga doir	19
Axmedova S.H., Rakhimova N.B. Ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida stereotiplarning pragmatik tahlili	23
Bekbergenov H.U. Abstrakt otlarning kognitiv ta'rifi	25
Bobojonova N.J. Murojaat kategoriyasining tuzilishi va uni ifodalovchi leksik birliklarining kognitiv mazmuni	28
Boboyorova M.R. Jane Austen and her influence on society	30
Boltayeva N.R. The basic concepts and factors of political discourse	34
Burxonova G. O'zbek va rus tillarida agrar terminlarning o'zaro tarjimasini va leksikografik talqini	38
Djabbarova K.A. Cognitive mechanism of hyperbole in the english language	40
Do'smatov S.T. Badi' az-Zamon al-Hamadoniy va uning maqomalari	42
Dustmamatova N.P. Graduonimiya va unga yondosh tushunchalar tavsifi	45
Egamberdiyeva M.G'. Madaniyatlararo muloqotda nutqiy etiketning antoposentrik paradigmasi	48
Gadayshaev B.A. Ingliz, fransuz, nemis va boshqa tillaridan o'zlashgan harbiy va ijtimoiy so'zlarning o'zbek va rus tilshunosligidagi o'rni	51
Gafurova G.B. Publisistik uslubdagi matnlar elektron tarjimasini funksional pragmatik muvofiqligi	53
Gulyamova M.A. Xalqaro ekologik tashkilotlarning jamoatchilik bilan aloqalari mexanizmlari	56
Jalilova L., Ergasheva F. The pearls of irony in Ernest Hemingway's novel "The sun also rises"	58
Jumaniyozova S.Sh. Ingliz frazeologizmlarida tarixiy xotiraning aks etishi	61
Haydarov A.A., Barnoyeva M. So'zlararo ma'naviy munosabat turlari	63
Haydarov A.A., Yadgorova M. Inson tuyg'ulari ifodalanishining konseptual-chog'ishtirma tadqiqi	67
Khidirova M.A., Temirova M.A. Linguocultural analysis of animal names in english and uzbek languages	69
Kobilova A.B., Akhmedova M. Political discourse and periphrases used in this field	72
Kobilova A.B., Ruziyeva D. Advertising as a special type of text	75
Kudratov A.A. O'zbekistonda tarjima jarayoni	78
Masharipova Yu.O. Linguocultural analysis of the uzbek culture cradle named beshik	82
Maxmudova N.M. Ispan tilida quvonchni ifodalovchi so'zlarning tasnifi	85
Maxmudova Sh.M. The role of common phrasal verbs to organize more effective ESL classes	87
Nematova I. Reklama matnlaridagi imperativnin qo'llanilishining o'ziga xos jihatlari	91
Odilova G., Xamidova M. Olam milliy lisoniy manzarasida glyuttonik diskursning o'rni	93
Qo'ymuradova G.M. Holat fe'llarini tahlil qilishda assotsiativ metoddan foydalanish	99
Qurbonova F. A. Mifologik tafakkur va ijodkor badiiy olami	101
Qurbonova G.A. Qadimgi ingliz gidronimlarining kelib chiqish tarixi va yasalishi	104
Raximboyeva S.F. Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib" romanida bolalar ruhiyatining ifodalanishi	107
Rustamov I.T., Amirova N.B. Anekdot janrining diaxronik-sinxronik tahlili	109
Sabirova N.E. Poetik ramzlar genezisi va o'ziga xos xususiyatlari	113
Safarova Z.T., Narzulloyeva M.N. Ch.Dikkensning "Dombi va o'g'li" asarida bola obrazining ifodalanishi	116
Safarova Z.T., Saidova D.B. Ingliz tarbiya romanlarida tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar obrazlari tahlili	119
Safoyeva S. Tilshunoslikda pragmatik belgilarini tadqiq qilish	121

**INSON TUYG'ULARI IFODALANISHINING KONSEPTUAL-CHOG'ISHTIRMA
TADQIQI**

A.A. Haydarov, prof., f.f.n., Buxoro Davlat Universiteti, Buxoro

M.Yadgorova, magistrant, Buxoro Davlat Universiteti, Buxoro

Annotatsiya. Zamonaviy tilshunoslikning dolzarb hamda to'liq o'rganilmagan mavzularidan biri –konseptdir. Bu termin lingvokulturologiya va kognitiv tilshunoslikning eng muhim kategoriyalaridan biri bo'lib, bir qancha olimlar tomonidan o'rganilgan bo'lishiga qaramay ushbu lingvistik tushuncha hamon o'rganilmoqda. Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillarida muhabbat hamda do'stlik konseptining milliy va madaniy xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Shuningdek, barcha millatlarda asosiy tushunchalaridan biri hisoblangan muhabbat va do'stlik konseptining milliy o'ziga xoslik jihatlarini yoritishga ham e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: konsept, konseptual, kognitiv tilshunoslik, konseptsfera, lingvomadaniyat, milliy xarakter, muhabbat, do'stlik.

Аннотация. Одной из актуальных и не до конца исследованных тем современного языкознания является концепт. Этот термин является одной из важнейших категорий языкознания и когнитивной лингвистики, и несмотря на то, что его изучают несколько ученых, данное лингвистическое понятие все еще изучается. Данная статья посвящена изучению национально-культурных особенностей концепта любви и дружбы в английском и узбекском языках. Также уделяется внимание выделению национальных особенностей понятия любви и дружбы, которое является одним из основных понятий у всех народов.

Ключевые слова: концепт, концептуал, когнитивная лингвистика, лингвокультурология, национальный характер, любовь, дружба.

Abstract. One of the current and not fully explored topics of modern linguistics is the concept. This term is one of the most important categories of linguistics and cognitive linguistics, and despite the fact that it has been studied by several scientists; this linguistic concept is still being studied. This article is dedicated to the study of the national and cultural characteristics of the concept of love and friendship in English and Uzbek languages. Also, attention is paid to highlighting the national identity aspects of the concept of love and friendship, which is considered one of the main concepts in all nations.

Key words: concept, conceptual, cognitive linguistics, national character, conceptsphere, love, friendship.

Zamonaviy tilshunoslikda tilning o'ziga xos an'anaviy xususiyatlarini tadqiq etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu nuqati-nazardan lingvomadaniy yo'nalishda yuzaga kelgan har xil etnoslar madaniy turmush shakllarining aks ettirilishini tadqiq etish eng muhim vazifalardan sanaladi. Noqardosh tillar- ingliz va o'zbek tillari sohiblarining milliy lisoniy tafakkurida inson tuyg'ularining

verballashuvi va qadriyatlarini chog'ishtirma tahlil qilish eng muhim masalalar qatorida turadi. Ushbu masalani o'rganish lingvomadaniyat olami bilan bog'liq bo'lib, lisoniy ifodaga ega va u lingvomadaniy o'ziga xoslik kasb etadi. Konseptga olimlarning yondashuvi va ta'riflari turlichadir, lekin biz qisqa va tushunarli bo'lgan Sh. Safarovning fikrini ma'qul deb bilamiz. Uning fikricha, "Konsept ham tafakkur birligi va uning asosida tushuncha, obraz va lisoniy ma'no umumlashmasi yotadi."

Inson tuyg'ulariga munosabat, inson ma'naviy tushunchalarining mavjudligini aniqlovchi xususiyatlar deb qarash mumkin. Bu esa inson tuyg'ulari konseptining semantik tahlil etilishini taqozo etadi. Inson tuyg'ulari tabiatan turlicha bo'ladi. Masalan, muhabbat konsepti shular jumlasidandir. Muhabbat konsepti turli lug'atlarda turlicha talqin etiladi. M.M.Makovskiyning "Историко-этимологический словарь современного английского языка" nomli lug'atida love muhabbat konseptining etimologik ma'nolari asosan "bog'lanish", qisman "yig'ish, intilish", shuningdek "sehrgarlik, sehr qilish", olov, suv, sugohlik, harakat" kabi ilohiy olamdagi barcha unsurlar bilan bog'langan bo'ladi degan izohlar ham mavjud. Mehr-muhabbat konseptiga xos histuyg'ularning o'zaro munosabati talqinida erkak va ayol munosabatlarning oilaviy munosabat insonga xos tuyg'ularning tipik namunalaridan biri hisoblanadi. "Muhabbat" konseptining izohlari paremiologik va badiiy asarlarda ikki shaxs mehr-muhabbatini aks ettiruvchi hikmatlarda ham o'z aksini topadi. Masalan: Muhabbatda ko'z bo'lmaydi, yurak bo'ladi, muhabbat ko'zda bo'lmaydi yurkada bo'ladi. Ingliz tilida: Love is blind, love is never without jealous. Yuqorida

keltirilgan misollardan shu ko'rinadiki, har ikki tilda paremiologik fondga "do'stlik" bilan bog'liq paremiyalar qatlami umumiylikka, universalikka ega. Bu qatlam asosan maqol shaklidagi hikmatlar bo'lib, ular ko'pincha har ikki til semantikasi, hatto sintaktik strukturasi uchun ham deyarli mos keladi. Kognitiv lingvistika "muhabbat" konseptini ifodalashda turli til vositalari va metaforalardan foydalanadi. Bu so'zlar va ifodalar, muhabbatni tasavvur qilishimiz va uni izohlashimizga yordam beradi. Masalan, o'zbek adabiyotining buyuk namoyondasi Abdulla Qodiriy tomonidan yozilgan "O'tkan kunlar" asariga murojaat qilinadigan bo'lsa, ushbu roman "muhabbat" konseptini an'analar, oilaviy aloqalar va o'sha davrdagi jamiyat ichida hukm surgan munosabatlardan kelib chiqib tahlil qiladi. Ya'ni, asarda faqatgina ikki yosh o'rtasidagi sevgi ifodalanmasdan, balki o'g'ilning ota-onasiga bo'lgan muhabbati, qizning o'z ota-onasiga bo'lgan muhabbati, bir insonning o'z vataniga bo'lgan muhabbati ham keng yoritilgan. Masalan, Otabek va ota-onasi o'rtasidagi suhbatda:

-O'g'lim, hali san eshitdingmi, yo'qmi haytovur biz saning ustingdan bir ish qilib qo'ydiq...

-Aqlli kishilarning o'g'ullari ustidan qilgan ishlari albatta noma'qul bo'lmas-dedi. Ushbu misolda garchi Otabek ota-onasining qilgan ishi noto'g'riligini bilsada, ularga bo'lgan muhabbati, hurmati sababli, o'rinni javob qaytargan. Yana bir boshqa jumlada esa ikki jins vakili o'rtasidagi muhabbat yozuvchi tomonidan "bebaho dur" deb tasvirlangan: -Muhabbat degan narsa juda oz kishilarga nasib bo'ladirg'an bir durri bebahodir-dedi Yusuf. Qadrdongiz Yusufbek hojining o'g'li Otabek — bir necha kunlardan buyon pinhoniy bir dard bilan og'rir edi. Ingliz adabiyotiga murojaat qilinadigan bo'lsa, Jeyn Ostinning "Andisha va G'urur" asarida Darsining Elizabetga bo'lgan muhabbati quyidagicha tasvirlangan va bu misolda "love" ya'ni "muhabbat" konsepti bilan birdek ma'no ifodolovchi affection so'zidan foydalanilgan: - Mr. Darcy: "I understand, Miss Bennet. Take your time, but know that my affections for you are sincere and unwavering. I am willing to wait for your heart to incline towards mine." Do'stlik konsepti bo'lib, u ham barcha tillarda mavjud muhim konseptlardan biridir. So'nggi paytlarda do'stlik konseptini o'rganishga katta e'tibor qaratilmoqda, bu tilshunoslar, faylasuflar, lingvokulturologlar va psixologlarning qiziqishini ham oshirdi. Kuzatishlarga asoslanib shuni aytish mumkinki, lingvokulturologiyada ushbu konsept yetarli darajada o'rganilmagan va aniqlanmagan tushunchalardan biridir. Ushbu konsept shaxsning ichki, ma'naviy hayoti, ma'naviy-axloqiy o'lchovlarining murakkab tizimini aks ettiradi. Do'stlik so'zi tor ma'noda ikki inson o'rtasidagi munosabat bo'lsa, keng ma'noda oilalar, qishloqlar, qarindoshlar va yurtlar o'rtasidagi iliqlik munosabatni ham bildiradi. Do'stlikning eng muhim fazilatlarini bu samimiylik, rostgo'ylik, vafo va albatta, sadoqat hisoblanadi. Bu to'g'rida tilimizda salmoqli ijod namunalarini uchratish mumkin. Birgina A.Navoiy do'stlikni ulug'lab ko'plab misralar bitgan. Do'stsiz insonni qurigan daraxtga, joni yo'q tuproqqa tenglagan. Do'stlik shunday bir ulug' ne'matki, u insonni ruhiy

va jismoniy kamolotga boshlaydi. Chog'ishtirilayotgan tillarda konsept o'rganilayotgan etnosning lisoniy tasavvurida muhim o'rin tutadi, chunki u xalqning etnik xarakterini aks ettiruvchi asosiy konseptlardan biri hisoblanadi. Turli jamiyat va millatlarning ushbu lingvistik tushunchaga o'z qarashlari mavjud.

Do'stlik milliy-madaniy xususiyatlarga ega bo'lib, u "milliy xarakter" kabi tushunchada ifodalanadi. Tilshunos S.Mo'minov milliy xarakter to'g'risida shunday fikr bildiradi: «Milliy xarakterda xalqning "Muloqot xulqi" aks etadi, milliy xarakterni o'rganmay turib, mutlaqo muloqotni o'rganib bo'lmaydi. Milliy xarakter deganda ma'lum ijtimoiy guruh (millat) o'rtasida asrlar mobaynida avloddan-avlodga o'tib kelgan o'ziga xosliklar majmui tushuniladi. ingliz madaniyatida "Do'stlik" ya'ni "Friendship" konsepti juda chuqur ma'no ifodalab, u nafaqat bir-biriga yordam berish va qo'llab- quvvatlash, balki qalban yaqinlik, oshkoralik, sevgi kabi tushunchalarni ham qamrab oladi. Masalan, quyidagi misollarga e'tibor qaratamiz:

- Friendship is love without wings (Byron)
- A faithful friend is a medicine of life (Bible)
- Friendship makes our life beautiful (Virginia Wolf)

Xulosa qilganda, muhabbat bilan bog'liq bo'lgan mehr, sevgi kabi insonga xos mental qadriyatlarning semantik strukturasi jins va tur belgilarining birlashishida muhim asos hisoblanadi. Do'stlik tushunchasi esa kognitiv tilshunoslikda metafora, timsol, kontseptual ramkalar, skriptlar, madaniy o'zgarishlar va tilning ko'p ma'nosini tahlil qilish orqali yondashiladi. Bu tilning ijtimoiy munosabatlardagi kognitiv tasavvurlarimizni qanday aks ettirishi va ta'sir qilishini tushunish uchun asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Safarov.Sh.S. Kognitiv tilshunoslik. - Jizzax: Sangzor, 2006.- B.91.
2. Маковский М.М. Историко-этиологический словарь современного английского языка. – М.Изаво Диалог. 2000. –С.45.
3. Berdiyev X., Rasulov.R. O'zbek tilining paremiologik lug'ati. -T.:O'qituvchi. 1984.-288b.
4. Кунин А.Б. Англо-русский фразеологический словарь I том.-М.:СЭ.1984.-С.42.
5. Abdulla Qodiriy 'O'tkan kunlar' www.ziyouz.com 2008-yil
6. Jane Ostin 'Pride and Prejudice'. 'Yangi asr avlodi' 2014-yil
7. Atamurodova D.T. (2023) Nemis tilida "do'stlik" konseptining lingvokulturologik xususiyatlari.// Innovative Academy Research Support. Issue 6, Part 2 June 2023, p.87.
8. Mo'minov S.M. O'zbek muloqot xulqining ijtimoiylisoniy xususiyatlari: dissertatsiya avtoreferati, Toshkent: O'zR FA TAI, 2000. – 47 b.
9. Khametova M.F. National-cultural peculiarities of the concept of "friendship" in the English language.// Вестник Южно-Уральского государственного университета, выпуск 10.
10. Nazarova, N. (2023). Onimik leksemalarning o'ziga xos xususiyatlari. Центр научных публикаций (buxdu.uz), 34(34).
11. Ahrorovna, N. N. (2022). Study of anthroponyms and their places in the lexical system. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3 (1), 90-96.